

УДК 821.512.155.

КОЖОМГЕЛДИЕВА Ч. И.

КНУ им. Ж.Баласагына, Бишкек

Kojomgeldieva Ch. I.

J.Balasagyn KNU, Bishkek

**ТАЗАБЕК САСМАНЧИНДИН
КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫНДАГЫ РОЛУ**

**Вклад Тазабек Саманчина в развитие кыргызской
литературы**

**Contribution Tazabek Samanchin to the development of Kyrgyz
literature**

Аннотация: илимий макалада улутубуздун педагогикасынын, адабиятынын, адабий сынынын калыптанышына, түптөлүшүнө Т.Саманчиндин салым кошкондугун инсандын жазган китептери, адабий чыгармалары, драмалары, сын макалалары аркылуу далилдөөгө далалаттандык.

Аннотация: в статье доказано, что Т.Саманчин своими книгами, литературными драматическими произведениями, критическими статьями вложил большой вклад в национальную педагогику, литературу и создание кыргызской литературной критики.

Annotation: in the scientific article proved that T.Samanchin with his books, literary, dramatic works, critical articles invested a great contribution to the national pedagogy, literature and creation of Kyrgyz literary criticism.

Ключевые слова: литературная критика; драма; идея; сарказм; статьи; ирония; гражданин; профессионал; педагогика.

Негизги создор: адабий сын; драма; идея; сарказм; макалалар; ирония; инсан; профессионал; педагогика.

Keywords: literary criticism; drama; idea; sarcasm; articles; irony; citizen; professional pedagogy.

Кыргыз адабиятында Тазабек Саманчин адабиятчы, адабий сынчы жана прозачы катары таанылып келет. Инсан драмалык, прозалык жана котормо багытындагы чыгармаларды жаратып, окурмандардын жагымдуу маанайын жаратып, кыргыз адабий сынына жекече салымын кошуп, адабият таануубузга ойлорун айтып, принципалдуу позицияларын, оригиналдуу ой пикирин билдирип, адабиятыбыздын енугушуне ез улушун кошту.

Ар бир эле чыгармачыл адамдын жеке тагдыры ез эмгектерин жазууда, алардын чыгармаларын, адабий сындарын талдоодо маанилуу болгондой, Саманчиндин дагы балалыгы, еспурум кези, билим алуусу телегейи тегиз болгон эмес т.а. чыгармачылык жолу катаал драматизмдер, трагедиялуу карама-каршылыктар менен коштолуп журуп олтурган.

Тазабек Саманчин Кемин районундагы Жаңы-Жол атгуу кыштакта кедей-кембагалдын уй-булесунде туулган. Атасы Саманчы жокчулуктун айынан ар кайсы байлардын коюн кайтарып, эптеп кун еткерген кедей уй-булелерден болгон. Тазабек ата-энесинен жаш кезинде эле ажырап, каралашар кишиси жок жетим калгандыктан, ал ар кимдин эшигинин алдында журуп кун еткерет. 1921-жылы Кичи Кеминден Токмокко келип жетим балдар *ишв* кирет да, ал жерден алгачкы тамга таанып, окуганды уйренет. Илим-билимге умтулган чыйрак бала кеп етпей Алматыга окууга барат да, ал жактан эки жыл билим алган соц Фрунзедеги жаны ачылган педтехникумга которулат да, аны 1929-жылы ийгиликтуу аяктайт.

Саманчинге 1949-жылдары «улутчул, исламдык идеологиянын жактоочусу, эл душманы» деген саясий айыптар тагылып, ак жеринен жалаа жабылып репрессияга туш келип, 1955-жылга чейин тоталитардык системанын катаал режиминдеги лагерлеринде камалып, азаптуу, оор кундерду башынан кечирет. Мамлекетке, коомго карты эч кандай тескери саясаты жоктугун аныкташып, 1956-жылы толук акталып чыгат, партияга кайра кабыл алынат.

Т.Саманчин чыгармачылык ишиндеги алгачкы кадамдарын кызыктуу адабий ырларды жаратууга талпынган акын, тексттерди жараткан прозачы жана агартуу-методист катарында баштаганы тарыхый булактарда жазылган. 1934-жылы Москвадагы педагогикалык профилдеги жогорку окуу жайын ийгиликтуу аяктагандан кийин 1936-жылга дейре республиканын эл агартуу системасын уюштурган, ага жетекчилик кылган мекемелерде иштеп калат. Мына ушул мезгил аралыгында билим беруу ишинде кандай маселелер, муктаждыктар бар экендигин эз кезу менен керет. Элдин билим деңгээлинин сабатсыз болгондугуна абдан екунунгендугунен улам, экинчи жагынан тузулген татаал кырдаалдардын мүдөөлөрүн канааттандыруу максатынан ал «Чоцдор учун алиппе» (Фрунзе-Самарканд, 1935, 80 бет) окуулугун жазып, коомчулукка сунуш кылат. Бул эмгек эз учурунда мезгил жана турмуш тарабынан курч коюлган социалдык-маданий маселелердин бир катарын б.а. чодордун сабатсыздыгын жоюу, эне тилин окутууну жакшыртуу, коомчулуктун кенул сыртында калган карапайым калктын катмарынын суроо-талаптарына эз мумкунчулугуне жараша белгилуу денгээлде жооп кайтаргандыгында шек жок.

Тазабек Саманчин кийинки убактыларын чыгармаларды жазууга арнайт.

Буга анын 1938-1944-жылдар аралыгында жазган «Берметтин уландары», «Аркада», «Абышкалардын жоругу», «Тоо арасында» деген драмалык чыгармалары кубе боло алат. Аталган драмалык чыгармаларында автор эз замандаш-каламдаш драматургдардан айырмаланып, драмадагы конфликтTM, реалдуу чагылдыруу маселелерин башкача ыцгайда карай, эз алдынча чечуу, чагылдыруу

аракетгерин жасаган. Чыгармачылык ишинин алгачкы этабында Т.Саманчин прозалык мунездегу материалдарды жаратуунун устунде жигердуу аракеттерди кылган. Ал учурда анын бир катар аңгемелери мезгилдуу басма сөз беттеринен байма-бай орун алып турган, бир китепке чогултулуп, «Абышкалардын жоругу» пьесасы киргизилип 1946-жылы «Боордоштор» деген аталышта жыйнак катарында окурмандардын колуна тийген.

Т.Саманчиндин сынчылык ишмердуулугу рецензия жазуудан башталган. 1939-жылы прозачы К.Жантешевдин «Каныбек» романынын биринчи китеби басылып чыгат. Чыгарма адабий жана илимий, окурмандар чейресунде жандуу резонанс жараткан, ар кандай пикирлер менен көз караштардын пайда болушун шарттаган эле. Романдын жанрдык-стилдик, сюжеттик-композициялык, идеялык-тематикалык жана керкемдук-поэтикалык жагдайлары, ага тиешелүү келген маселелери, жазуучунун турмуш чындыгына жасаган мамилеси, жекечеликтери, сөз менен иштөө жаатындагы аракеттери Т.Саманчиндин «Каныбек женунде» (Кызыл Кыргызстан, 1939, 22-23-24-25-февраль) аттуу рецензиясында белгилүү бир деңгээлде сезге алынып, ошол мезгилдин козу менен каралып, анын позициясы менен елченген. Баарыдан мурда сынчы романчынын өткөн кылымдагы тарыхый процессти,

чындыкты, таптардын ортосундагы карама-каршылыктарды, анын драматизми, социалдык-саясий мамилелерди суреттеде бир жактуулукка жол бергендигине макул эмес. Ошондуктан автор «бул доордо кулдарды негизги эзилген тап катарында керсетүү тарыхый чындыкты бузгандык, бурмалагандыкка жатат» деген принципалдуу мунездегу жыйынтыкка келет.

Кыргыздын керунуктуу сынчысы К.Даутов "Улугуц сокур болсо - кезуцду ач!" аттуу Ж.Зарылбеков менен болгон маегинде "Кыргыз адабий сынынын профессионалдык

деңгээли кайсы мезгилден калыптанып, езунун чыныгы кыймылдагы эстетикалык милдетин качатан аткара баштады?- деген суроосуна: "Профессионалдык деңгээл женунде жыйырманчы, отузунчу жылдары сезболушу мүмкүн эмес. Кыркынчы жылдары Тазабек Саманчиндин эмгектеринен улам профессионализмге карай анча-мынча жылыштар болду. 1946-жылы Ждановдун докладынан кийин Г.Нуров, П.Балтин, Ж.Самагановдордун "доору" журду. Чыныгы профессионалдык сындын башталышында Азиз Салиев, Шаршенбек Уметалиев, Кецешбек Асаналиев, Кымбатбек Укаевдер турган." - деп сындын енугушу тууралуу оюн билдирген.

Сынчынын «Адабият сыны жана сынчылар женунде» (Кызыл Кыргызстан, 1940, 20-март), «Кыргыз элинин адабияты» (Советтик Кыргызстан, 1947, №11) жана «Адилетсиз апыртмалуу сынга каршы» (Советтик Кыргызстан, 1948, №9) аттуу макалалары кыргыз

профессионал сынынын туптелушуне негиз болгон.. Бул сын материалдарда ошол учурдагы кыргыз адабий сынынын абалына, анын мунездуу керунуштеруне, илимий-методологиялык дараметине, айрым жагымсыз тенденцияларына баа берилип, аларга автордун принципиалдуу мамилеси чагылдырылган.

Маселен ал «Адабият сыны жана сынчылар женунде» деп аталган макаласында улуттун адабий практикасында орун алып жаткан вульгардык-социологиялык сындын тенденцияларынын керунуштерун талдоо предметине айландырат, анын керкем процессии ойдогудай алгалашына Т.Уметалиев, Ситников, Р.Шукурбеков мумкунчулук бербей, тоскоолдук жаратып жатышы сыяктуу калемгерлердин колунан чыккан сын макалалардын мисалында ачып бергенге далалат жасайт. Улуттук адабияттын айдычында жаралып жаткан керкем чыгармаларга бир беткей мамиле жасап, субъективдуу табитке негизденип алардын искусстволук наркын примитивдуу негизде тушундуруп «же жакшы же жаман» деген жыйынтык чыгаруудан арылбагандыкты, автордук принципиалдуу кез карашты билдирбестен «сыйпалатып устуртуден жазуу, аягында баары жакшы, бирок айрым кемчиликтери бар» деп корутундулоо, адабияттын езунен ат чабым алые турган, ал женунде тиешелуу кабарлары болбогондордун сын жазуу ишине тартылып жаткандыгы, мындай керунуштер типтуу мунез кутуп олтурушун Т.Саманчин конкреттуу фактыларга таянуу менен кергезет. А тугул Ситников деген автордун «Кыргыз адабияты жана адабиятчылар женунде» аттуу обзордук макаласында адабияттагы аты-жену толук аталбаган акын-жазуучулардын жену жок жерден негизеиз жеме угушу, жарыяланып окурмандардын сотуна коюлбаган али кол жазма турундегу адабий материалдар сынчы тарабынан талдоо предметине айландырылганы жана алар боюнча чыгарылган жыйынтык пикирлер Т.Саманчиндин жеке пикирин жараткан.

Адабияттар

1. Байжигитов К. Кыргыз адабий сыны жана илими.Б.: 2006.
2. Даутов К. Туркун дуйне элестеринен.-Б.: 2005.
3. Мезгил сыны жана мен.Б.:2004.
4. ХХ кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы.Б.:2004.
5. Т.Саманчин. Кыргыз адабияты жана адабиятчылар женунде. Советская Киргизия, 1940, 5-март
6. Т.Саманчин. Адабият сыны жана сынчылар женунде. Кызыл Кыргызстан, 1940, 20-март.
7. Кыргыз элинин адабияты. Советтик Кыргызстан, 1947, №11
8. Т.Саманчин. Адилетсиз апыртмалуу сынга каршы. Советтик Кьфгызстан, 1948, №9
- 9.Т.Саманчин. «Каныбек женунде». Кызыл Кыргызстан, 1939, 22-23-24-25-февраль.
- Ю.Т.Саманчин. Боордоштор.1946

